

Feliks CZYŻEWSKI

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin

Przyczynek do biografii

Iwana W. Bessaraby, autora monografii

Materiały dla etnografii guberni siedleckiej

Podjęto zagadnienie weryfikacji daty i miejsca urodzenia Iwana Wenedyktowycza Bessaraby, etnografa z Podlasia.

Dotychczasowe opracowania naukowe (w tym Encyclopedia języka ukraińskiego) ogólnie określają miejsce i datę urodzenia etnografa przełomu XIX i XX w. z Podlasia. Autor artykułu, wyzyskując XIX-wieczne materiały archiwalne (Państwowe Archiwum w Lublinie) uściśla datę urodzenia I. W. Bessaraby na 7 czerwca 1847 r. (według kalendarza gregoriańskiego); w Encyklopedii jest zapis: urodzony około 1850 r. Drugą informacją zweryfikowaną jest miejsce urodzenia podawane we wcześniejszych opracowaniach jako Łomazy bądź Koszoły (w powiecie Biała Podlaska). Z zapisu metrykalnego, jak stwierdza autor niniejszego artykułu, wynika, że Iwan Bessaraba urodził się w rodzinie unickiej we wsi Lubenka należącej do parafii Łomazy.

Słowa kluczowe: dialektologia słowiańska, antropimia, biografia Iwana W. Bessaraby.

I.W. Bessaraba znany jest przede wszystkim jako autor dwóch monografii etnograficznych, oddalonych od siebie guberni siedleckiej i guberni chersońskiej. Są to: *Матеріалы для этнографіи Седлецької губернії* [Materiały dla etnografii guberni siedleckiej] (Бессараба, 1903) i *Матеріалы для этнографіи Херсонської губернії* (Бессараба, 1916). Wymienione prace stanowią podstawę porównawczą XIX-wiecznych źródeł ze źródłami współczesnymi w dialektografii ukraińskiej i szerzej słowiańskiej (Вербовий, 2019)¹. W tym kontekście zasadne staje się zwrócenie uwagi na biografię autora wymienionych monografii.

W *Encyklopedii języka ukraińskiego* [Українська мова. Енциклопедія] znajduje się następująca informacja:

Iwan Wenedyktowycz Bessaraba urodzony ok. 1850 r. we wsi Łomazy guberni siedleckiej (obecnie Polska) zmarł w 1921. W latach 80. XIX wieku do roku 1916 pracował jako nauczyciel w guberni chersońskiej (УМЕ, s. 47).

Informacja encyklopedyczna jest dobrym punktem wyjścia do uściślenia daty i miejsca urodzenia oraz innych danych biograficznych etnografa przełomu XIX i XX wieku, wywodzącego się z Podlasia².

Kolejną kwestią jest próba odpowiedzi na pytanie o motywy i okoliczności zmiany miejsca zamieszkania, tj. przeniesienie się z guberni siedleckiej do guberni chersońskiej.

W kontekście postawionych problemów zasadne i pierwsze w tych rozważaniach staje się pytanie o frekwencję i zasięgi nazwiska autora monografii *Матеріалы для этнографіи Седлецької губернії* na obszarze Polski i Ukrainy. Podjęcie zagadnienia geografii nazwiska autora rozprawy monograficznej pt. *Materiały dla etnografii guberni siedleckiej* jest próbą odpowiedzi na pytanie o autochtoniczność rodziny badacza.

¹ Autor dokonuje porównania współczesnej leksyki gwar ukraińskich okolic Krzywego Rogu z XIX-wiecznymi i początku XX w. danymi I. W. Bessaraby z guberni chersońskiej.

² Ojciec i dziadkowie autora artykułu urodzili się i mieszkali w osadzie Łomazy (dziadek Jan w roku 1937 przeniósł się po dokonanej komasacji ziemi do odległej o 3 km nowo powstałej miejscowości Zarzeka); tam urodził się autor niniejszego tekstu (zob. УМЕ, s. 727).

I. Antroponimy dotyczące autora monografii *Materiały dla etnografii guberni siedleckiej*

I. 1. Kilka uwag o nazwisku *Bessaraba*. Nazwisko *Bessaraba* // *Besaraba* w Polsce i na Ukrainie – frekwencja i zasięgi

Nazwisko *Bessaraba* // *Besaraba* w Polsce

A. Nazwisko autora monografii *Материалы для этнографии Седлецкой губернии* na tle ówczesnych nazwisk mieszkańców Łomaz i okolic według danych zamieszczonych w wymienionej pracy.

Iwan Bessaraba w swojej monografii zamieścił informacje o antroponimii mieszkańców Łomaz (Бессараба, 1903, ss. 119–125). Są tutaj uwagi o imionach, nazwiskach i przydomkach. W części dotyczącej nazwisk mieszkańców Łomaz i okolic (Бессараба, 1903, ss. 122–124) autor monografii wymienia tylko nazwiska sekundarne, derywowane. Wśród nazwisk tej grupy podaje nazwy osobowe: „[...] съ слѣдующими окончаніями [...] на *-а*, *-ъ*, *-икъ*³: *Дэнэка*, *Морозъ*, *Солодуша*, *Сорока*, *Богунъ*, *Соду^овникъ*, *Боровикъ*, *Сырычикъ*” (Бессараба, 1903, s. 122, 123).

Powstaje pytanie, dlaczego w grupie przykładów typu *Дэнэка*, *Солодуша*, *Сорока* autor nie zamieścił swojego nazwiska *Бэссараба* (fonet. *Bessaraba*⁴), a więc miana podobne jak *Дэнэка*. Nazwisko *Bessaraba* bądź *Besaraba* – w świetle najnowszych wywodów etymologicznych – jest derywatem od nazwiska *Besarab* ‘wychodząca z Besarabii’ (zob. Редько, t. 1, s. 57). Nazwisko *Bessaraba* wśród mieszkańców Łomaz i okolic w XIX i początkach XX w. było zapewne używane przez nielicznych.

B. Nazwisko *Bessaraba* // *Besaraba* // *Basaraba* w Polsce – stan na rok 1990 (Rymut, 1992).

Przywołany słownik wymienia z obszaru Polski 50 nosicieli nazwiska *Bessaraba* (Rymut 1992, t. 1, s. 266)⁵. Z tej liczby 29 osób, tj. ponad połowa ogólnej liczby użytkowników nazwiska *Bessaraba* mieszkało w roku 1990 w województwie białskopodlaskim⁶. Na tym terenie usytuowane są Łomazy – miejsce urodzenia etnografa I. Bessaraby, jak podaje część językoznawców.

³ Podane przez I. W. Bessarabę zakończenia nazwisk mają w odniesieniu do *-ъ*, wartość graficzną, a nie fonetyczną, podobnie *-ъ*, w sufiksie *-икъ*.

⁴ Autor monografii posługuje się, co oczywiste, ortografią obowiązującą przed 1917 r. I taką odmiankę zachowuje się w niniejszym tekście, por. Собраль И. В Бессараба (fonet. Biessaraba).

⁵ *Słownik* Kazimierza Rymuta zawiera wykaz nazwisk wydobytych z Rządowego Centrum Informacyjnego PESEL z końca 1990 r.

⁶ W latach 90. XX w. Polska dzieliła się na 49 województw i taki układ odzwierciedla *Słownik* K. Rymuta. Ówczesne województwo białskopodlaskie stanowi obecnie północno-wschodnią część województwa lubelskiego.

Wariant nazwiska, różniący się od podstawy wymianą podstawowego wymianą podwójnego *-ss-* na pojedyncze *-s-*, zapisywany w postaci *Besaraba*, noszony jest przez 145 osób. I w tym przypadku dominuje województwa białskopodlaskie, z 64 użytkownikami tegoż miana (Rymut, 1992, t. 1, s. 265)⁷.

C. Nazwisko *Bessaraba* // *Besaraba* w Polsce stan na rok 2002 (według *Słownika nazwisk używanych na początku XXI w.* K. Rymuta (Rymut Słownik XXI).

W Polsce na początku 2002 nazwisko *Bessaraba* nosiły 63 osoby (32 kobiety i 31 mężczyzn). Oto tabela 1 pokazująca największą liczbę osób w powiatach z nazwiskiem *Bessaraba*, tj. od 2 do 26.

Tabela 1.

Największa liczba osób w powiatach z nazwiskiem *Bessaraba*

Powiat	Województwo	Kobiet	Mężczyzn	Razem
białski	lubelskie	11	15	26
łukowski	lubelskie	9	9	18
m. Biała Podlaska	lubelskie	7	5	12
Warszawa	mazowieckie	3	2	5
m. Częstochowa	śląskie	1	1	2

Źródło: (Rymut Słownik XXI).

W załączonej tabeli nie uwzględniono pojedynczego zapisu nazwiska *Besaraba* w powiatach. Łącznie podano 64 użytkowników wymienionego miana. Z tabeli wynika, że najwięcej użytkowników nazwiska *Bessaraba* występuje w powiecie Biała Podlaska, włączając gminy wiejskie i gminą miejską.

D. Nazwisko *Bessaraba* // *Besaraba* – w powiecie Biała Podl. – stan na rok 2023 (NazwiskaPol).

Orientujący stan użytkowników nazwiska *Bessaraba* pokazuje strona internetowa (NazwiskaPol). Z informacji tam zamieszczonej wynika, że najwięcej osób o nazwisku *Bessaraba* mieszka w następujących miejscowościach: Lubenka 9 osób, Łomazy 9, Biała Podlaska 8⁸.

⁷ Nazwisko *Besaraba* poza województwem białskopodlaskim występuje w rozproszeniu; głównie na ziemiach północnych włączonych do Polski po II wojnie światowej, a więc wśród ludności przesiedlonej – należy do 20 osób, zamieszkujących województwa olsztyńskie i elbląskie (Rymut, 1992, t. 1, s. 265).

⁸ Zapis na stronie internetowej określa dane liczbowe zamieszczone w *Słowniku* K. Rymuta jako przybliżone: „Dane, na których bazowaliśmy były w pełni aktualne około 10 lat temu” (NazwiskaPol).

Liczba użytkowników nazwiska *Besaraba* przedstawia się w powiecie Biała Podlaska następująco: Biała Podlaska – 16, Koszoły – 9, Cicibór Duży – 7, Chotyłów – 5, Dubów – 4. Łącznie w powiecie Biała Podlaska 41 osób nosi miano *Besaraba* na ogółem 75 tychże mian w Polsce. Pozostałe, tj. 34 osoby o nazwisku *Besaraba*, zamieszkują miejscowości usytuowane – w przeciwieństwie do podlaskich – w znacznej odległości od siebie (np. w Bielsku Białej – 10, Legnicy – 4, Częstochowie – 4 itd.).

Nazwisko *Basaraba*, według strony NazwiskaPol, najwięcej, bo aż 13 osób nosiło to miano mieszkańców wsi Polskowola w gminie Kąkolewnica, w powiecie radzyńskim. Miejscowość ta, zamieszkała głównie przez ludność ukraińską „ruską”, nosiła do 3 marca 1919 r. nazwę Ruskowola (za: Wikipedia. Polskowola).

Nazwisko *Bessaraba* // *Besaraba* na Ukrainie

Na obszarze Ukrainy – według Słownika Juliana Red’ki – nazwisko *Besaraba*⁹ ma 25 nosicieli; występuje wyłącznie w części zachodniej (w obwodach: winnickim i chmielnickim) (Редько, t. 1, s. 57). Autor *Słownika* odsyła do formy *Basaraba* (Редько, t. 1, s. 37). Nazwisko to nosi łącznie 20 osób zamieszkałych w obwodach: zakarpackim, iwanofrankowskim i tarnopolskim. W *Słowniku nazwisk północno-zachodniej Ukrainy* H. Arkuszyna brakuje poświadczeń nazwisk *Bessaraba* i *Besaraba* oraz *Basaraba*. Jest tylko *Basarab* (w obwodzie rownieńskim i włodzimierskim) (Arkuszyn, 2013, s. 27). Najnowsze dane z roku 2013 według interaktywnej bazy nazwisk na Ukrainie (NazwiskaUkr) są następujące: *Beccapaба* – 49 osób (najwięcej w rejonach Czarnego Morza, południowej Ukrainy)¹⁰, zaś *Becapaба* – 208 najwięcej nosicieli tego nazwiska zamieszkuje Podole¹¹. W przywołanej bazie nazwisk na Ukrainie brakuje poświadczenia miana *Basaraba* (dane na rok 2013).

Na obszarze Białorusi – według M. W. Biryły – nie występuje nomen proprium *Besaraba* // *Besaraba*. Biryła odnotowuje tylko nazwisko *Besarab* ‘imigrant z Besarabii’ (Бірыла, s. 52).

Z przytoczonych informacji wynika, że centrum występowania nazwiska *Bessaraba* // *Besaraba* znajduje się w Polsce, w powiecie Biała Podlaska w gminie Łomazy.

⁹ W *Słowniku* Red’ki nie zarejestrowano w ogóle postaci z podwójnym *-ss-*, tj. *Bessaraba*.

¹⁰ Nosicielami nazwiska *Besaraba* są osoby będące potomkami dawnych (z końca XIX i początków XX w.) przesiedleńców z obszaru wschodniej Polski i południowo-zachodniej Ukrainy.

¹¹ Za wskazanie wymienionego źródła dziękuję Panu Profesorowi Hryhorijowi Arkuszynowi.

I.2. Kilka uwag o imieniu i patronimicum (otczestwie) autora monografii *Materiały dla etnografii guberni siedleckiej*

a) Imię *Iwan – Jan*

Wschodniosłowiańskie imię *Iwan* było w drugiej połowie XIX w. w okolicach Łomaz częste. I. Bessaraba w przytoczonym spisie imion męskich wymienia imię *Ив/анъ* i *Янъ* (Бессараба, 1903, s. 119). Wymienione miana znajdują się pod względem frekwencji w grupie takich, jak *Мик/ола – Микол/ай* (Бессараба, 1903, s. 119), z kwalifikatorem frekwencyjnym *często* (часто); podobnie jak *Паук/о – Пав/ол* (Бессараба, 1903, s. 120), *Пэмп/о* (Бессараба, 1903, s. 120). Spośród dwóch odmian imienia *Iwan – Jan* wówczas używanych w Łomazach i okolicach, dominowało imię *Jan*, o czym świadczą przywoływane przez Bessarabę następujące derywaty: *Яськ/о, Янк/о, Янунё, Янч/а, Янч/укъ, Янц/юлë, Янулë* (Бессараба, 1903, s. 124). Od imienia *Jan* tworzone były określenia żon i dzieci: *Янц/юлиха, Янцюл/юкъ, Янцюл/янка* (Бессараба, 1903, s. 124). Na obszarze objętym badaniami I. Bessaraby imiona *Jan – Iwan* były popularne na przełomie XIX i XX w.

W zbiorze imion wydobytych z inskrypcji nagrobnych południowego Podlasia zajmują czołowe miejsce na liście frekwencyjnej (Czyżewski, 2018). Na 1032 imion i ich wariantów (używanych przez ponad 10 tys. osób) miano *Jan* zajmuje 3. pozycję, zaś *Iwan – 12* (Czyżewski, 2018, s. 161). Imiona te występują na zwartym obszarze po lewej stronie Bugu pomiędzy Białą Podlaską na północy a Chełmem na południu (zob. w Słowniku hasła *Iwan* (Czyżewski, 2018, ss. 51–52), *Jan* (Czyżewski, 2018, ss. 53–55)).

Kwestia, które imię spośród dwóch wariantów *Jan* czy *Iwan* znajduje się w akcie metrykalnym autora monografii etnograficznej, pozostaje otwarta, dopóki nie będzie oficjalnego poświadczenia.

b) Patronimicum *Wenedyktowycz – Benedyktowycz (Banadyktowycz)*

Otczestwo (patronimicum) Iwana Bessaraby w wymienionej *Encyklopedii* podane zostało jako *Wenedyktowycz*. W zapisach autora monografii *Матеріалы для этнографіи Седлецької губернії* w wykazie zawierającym 104 miana znajduje się imię męskie *Банад/ыкъ* (Бессараба, 1903, s. 119). Potwierdza to, że wymienione imię było znane wśród XIX-wiecznych, mieszkańców Łomaz i okolic. W spisie brakuje poświadczenia wschodniosłowiańskiej postaci *Wenedykt*. Imię *Банад/ыкъ Banadyk* było zapewne rzadkie wśród społeczności Łomaz i okolic.

Niską frekwencję ma to imię w zbiorze ponad 10 tys. przeanalizowanych inskrypcji nagrobnych z południowego Podlasia (Czyżewski, 2018, s. 22). Odnotowano tylko dwa zapisy imienia w inskrypcjach ukraińskich *Banadyk* utrwalonych cyrylicą jako *Банадик*. Są to następujące przykłady: ІВАНІНІЮК

БАНАДИК пом. 1972 р. прож. 84 л. (ze wsi Hanna, powiat Biała Podlaska (zob. Czyżewski, 2018, s. 22). Imię zostało nadane w końcu XIX w. Drugi zapis wymienionego antroponimu pochodzi także ze wsi Hanna i należy do osoby urodzonej na początku XX w.: ТУТ СПОЧИВАЕ / ТІЛО БАНАДИ/КА ЗАЛУБЦЯ / ПОМ 1931 р. НА /24 р. Ж (Czyżewski, 2018, s. 22). Miano *Banadyk* na liście frekwencyjnej imion wydobytych z inskrypcji nagrobnych zajmuje 385 miejsce (zob. Czyżewski, 2018, s. 163). Z kolei w inskrypcji rosyjskojęzycznej utrwalonej cyrylicą jest pojedynczy zapis *Bieniedyk*: БЕНЕДЫКЪ РОМАЮКЪ / СК. НА 74 Г./ ЖИЗНИ / 1880 Г. (Okczyn, gmina Kodeń, pow. Biała Podl. (zob. Czyżewski, 2018, s. 24). Podobnie nieliczna obecność interesującego miana jest w materiale polskojęzycznych inskrypcji nagrobnych badanego obszaru. Polską odmiankę imienia *Benedykt* poświadczono w dwóch inskrypcjach osób urodzonych w końcu XIX w.: *Benedykt* / GRYCIUK / ŻYŁ LAT 63 / ZMARŁ W 1926 ROKU (Kobylany, gmina Terespol, pow. Biała Podlaska); BENEDYKT / GAWRYLUK / ŻYŁ LAT 74 / ZM[...] 1962 R. (Zabłocie, gmina Kodeń, powiat Biała Podlaska (zob. Czyżewski, 2018, s. 23)). Na liście frekwencyjnej imię *Benedykt* zajmuje 387 miejsce (Czyżewski, 2018, s. 163).

c) Derywaty od imienia *Banadyk*

Bessaraba wymienia dwa derywaty utworzone od imienia *Banadyk*. Są to przezwiska odimienne: na określenie żony *Банад/ычиха* (*Banadyczicha*) (Бецсараба, 1903, s. 122) i – na dziecko *Банадыцѣ* (*Banadycio*) (Бецсараба, 1903, s. 125).

Patronimikum (otczestwo) *Банадысеви́ч*, *Банадысеу́на* od im. *Banadyk* notował Iwan Jaszkin tylko u ludności katolickiej na Białorusi (Яшкін, s. 116). W materiale przeanalizowanych inskrypcji nagrobnych z obszaru prawosławnej diecezji lubelsko-chełmskiej zanotowano tylko jeden patronim utworzony od imienia *Benedykt*: *Бенедиктовъ*. Pełny antroponimiczny zapis inskrypcji ma następującą postać: *Иванъ Бенедиктовъ Корнелюкъ* (Коруптów, gmina Kodeń, pow. Biała Podlaska (Czyżewski, 2018, s. 142)).

Miano *Banadyk* jako imię ojca autora omawianej monografii łączy się z formą *Benedykt*, głęboko zakorzenioną w tradycji Kościoła zachodniego. Imię *Bandyk* wskazywałoby na przynależność rodziny ojca (i dziada) zamieszkującego w okolicach Łomaz do Kościoła rzymskokatolickiego bądź, co bardziej prawdopodobne, do Kościoła grecko-katolickiego (unickiego).

II. Miejsce urodzenia autora monografii *Materiały dla etnografii guberni siedleckiej*

Autor monografii *Materiały dla etnografii guberni siedleckiej* we wstępie do swojego dzieła bardzo ogólnie wzmiankuje o swoich rodzinnych stronach. Píše bowiem:

Близкое знакомство съ языком и народным бытом Забужной Руси вообще и Ломазскаго прихода въ особенности побудило меня въ интересахъ науки составить настоящий сборникъ по описанію родного для меня бѣло-малорусскаго говора, народныхъ обычаевъ и повѣрій этой мѣстности. Главнымъ источникомъ для составления «Матеріаловъ этнографіи Сѣдлецкой губерніи» послужили мнѣ личные наблюденія во время долгаго пребыванія моего на родине и частыхъ туда поездокъ въ последние годы [ostatni raz w 1902 r. – F. Cz.] (Бессараба, 1903, brak numeracji).

Z podanego cytatu można tylko ogólnie wnioskować, że dla I. Bessaraby rodzinnym miejscem była parafia Łomazy.

Wśród językoznawców istnieją w związku z tym odmienne stanowiska dotyczące miejsca urodzenia i rodzinnych stron autora monografii *Materiały dla etnografii guberni siedleckiej*. W literaturze przedmiotu jedni wskazują Łomazy (M. Łesiów, P. Hrycenko), inni zaś – Koszoły (M. Buczyński, S. Hordejuk) Michał Łesiów pisze:

Iwan Bessaraba, urodzony w Łomazach k. Białej Podlaskiej, zdobył wykształcenie filologiczne w Petersburgu [...], na podstawie zebranych materiałów gwarowych opisał rodzinne gwary [ukraińskie – F. Cz.] okolic Łomaz w monografii pt. *Матеріалы для этнографіи Седлецкой губерніи*” (Łesiów, 1994, s. 34). Oraz w kolejnej publikacji: „Іван Бесараба [! jedno -s- – F. Cz.] народився у селі Ломазі коло Білої Підляської [...]” (Лесів, 1997, s. 336). Tak też podaje *Encyklopedia* (УМЕ): „Бессараба Іван Венедиктович (бл. 1850) с[ело] Ломазі Седлецької губ. тепер Польща [...]” (Гриценко, 2000, s. 47).

Z kolei Mieczysław Buczyński i Sławomir Hordejuk wskazują na miejsce urodzenia wieś Koszoły. Przywołajmy wypowiedzi wymienionych badaczy. Sławista Mieczysław Buczyński, urodzony – w nieodległej od Koszoł – Huszczy, w rozprawie zatytułowanej *Wschodniosłowiańskie wpływy językowe w gwarze wsi Huszcza powiat Biała Podlaska*, charakteryzując swoją bazę materiałową, pisze:

Bardzo pomocne okazały się też materiały zebrane przez etnografów: O. Kolberga z Chełmszczyzny i Podlasia lubelskiego, I. V. Bessaraby z Łomaz, Lubienki, Koszoł, Dokudowa i innych okolicznych wsi (sam autor pochodził z Koszoł) [...] (Buczyński, 1967, s. 225).

Podobnie twierdzi Sławomir Hordejuk, regionalista:

Koszoły są miejscem skąd pochodzi wiele znanych i zasłużonych postaci. Jak np. prof. Waław Nazarewicz, wybitny fizyk z UW; prof. Iwan

Bessaraba, językoznawca; dr Kazimierz Bandarzewski, prawnik, sędzia i adiunkt na UJ (Hordejuk, 2011, s. 1).

Wymieniony regionalista swoją hipotezę o miejscu urodzenia I. W. Bessaraby w Koszołach oparł na danych metrykalnych, znajdujących się w Archiwum Państwowym w Lublinie (akta urodzeń Parafii Prawosławnej w Koszołach), udostępniając autorowi niniejszego tekstu następujące tłumaczenie z rosyjskiego (nr 2, 1876):

Działo się we wsi Koszołach w dwudziesty pierwszy dzień marca tysiąc osiemset siedemdziesiątego szóstego roku o drugiej po południu. Stawił się Wasyl Bessaraba chłop wdowiec czterdzieści pięć lat z wieku ze wsi Koszoł w obecności Piotra Szutko trzydzieści pięć lat z wieku i Iwana Szutko czterdzieści lat z wieku – obu chłopów ze wsi Koszoł i okazał nam niemowlę płci męskiej – ogłaszając, że urodził się on we wsi Koszołach piętnastego marca bieżącego roku, o drugiej po południu z wdowy chłopki wsi Koszoł Pelagii Czudenskiej z Wołosowiczów czterdzieści pięć lat z wieku – które dziecko, wyżej wspomniany Wasyl Bessaraba, spłodzone z niego i uznał swoim własnym i ogłosił siebie jego ojcem. Niemowlęciu temu przy chrzcie i bierzmowaniu, przez obecnego w tym gronie świąszczeniaka Arsenija Rachowicza, dano imię Iwan, – a chrzestnymi byli Iwan Kydejko¹² – chłop ze wsi Koszoł i Anna Makowska. Akt ten zgłaszającemu i świadkom został przeczytany i przez nas tylko podpisany, dlatego że oni są nie piśmienni.

Konfrontując przywołany zapis metrykalny z informacją podaną w *VME*, trzeba stwierdzić różnice w obu źródłach, tak co do roku urodzenia (1876 : ok. 1850), jak i *otczestwa* (o. Wasyl : o. Wenedykt) dotyczące autora monografii etnograficznej guberni siedleckiej. I w konsekwencji trzeba odrzucić hipotezę o Koszołach jako miejscu urodzenia I. W. Bessaraby.

Trudno też uznać za miarodajną informację – sugerowaną przez część badaczy – o Łomazach jako miejscu urodzeniu I. W. Bessaraby. Łomazy do 1867 r. miały status miasta na prawie magdeburskim.

Ośrodkiem władzy gminnej była Lubenka, do której należały liczne okoliczne wsie (Szudejko, 2018, s. 463). XIX-wieczna społeczność wiejska gminy Lubenka była grekokatolicka (unicka) i ukraińskojęzyczna. W latach 70. XIX w. „we wsi Lubenka mieszkają – jak pisze R. Szudejko – wyłącznie unicy”. Prześladowania przez zaborcę rosyjskiego unickich mieszkańców Lubenki „[...] miały i wymiar tragiczny. W 1873 r. wywieziono «opornych» unitów do guberni chersońskiej[...]” (Szudejko, 2018, s. 470).

¹² Odczytanie nazwiska wątpliwe ze względu na uszkodzenie fragmentu strony.

Zgromadzone i opublikowane w monografii *Materiały dla etnografii guberni siedleckiej* przez I. W. Bessarabę opowiadania pochodzą ze wsi Lubenka. Pisz o tym autor następująco:

Всѣ эти народные рассказы я слышала въ деревнѣ Любенкѣ, Ломазскаго прихода во времена пребывания на родинѣ въ 70-хъ годахъ и позже въ 80-хъ, когда мнѣ приходилось посѣщать эту мѣстность. Многие изъ рассказовъ записаны мною дословно, а иные составлены изъ отдѣльных мнѣній и отзывовъ самыхъ крестьянъ (Бессараба, 1903, s. 77).

Z przywołanego fragmentu jednoznacznie wynika, że miejscem urodzenia, dzieciństwa i wczesnej młodości, tj. do lat. 70. była wieś Lubenka. Później zaś, może po 1873–1874 wyjeżdża (?), zostaje wywieziony wraz z rodziną (?) do guberni chersońskiej (Nowa Praha).

Idąc tym tropem, przeprowadziliśmy wraz z historykami, znawcami XIX-wiecznych zasobów archiwalnych Podlasia, Sławomirem Hordyjukiem i Dariuszem Tarasiukiem¹³, kwerendę archiwalną akt metrykalnych mieszkańców wsi Lubenka, obejmując badaniami cały XIX wiek. I oto treść metryki nr 23 z roku 1847, znajdującej się w aktach stanu cywilnego parafii greckokatolickiej w Łomazach (Archiwum Państwowe w Lublinie). Zapis oryginału metryki urodzenia sporządzony został w języku polskim przez miejscowego proboszcza Juliana Paszkiewicza:

Działo się w mieście Łomazach dnia siódmego czerwca Ośmset czterdziestego siódmego roku o godzinie osmej rano – stawił się Benedykt Basaraba¹⁴ włościanin rolnik w Lubence zamieszkały lat dwadzieścia ośm maioncy, w obecności Eliasza Basaraby lat dwadzieścia pięć i Bazylego Jaroszuka lat trzydzieści dwa mających, obiedwóch włościan rolników w Lubence zamieszkałych i okazał Nam dziecię płci męskiej urodzone w Lubence w dniu wczorajszym o godzinie jedenastej w nocy z jego małżonki Katarzyny z Kromecałow lat trzydzieści mającej – Dziecięciu temu na Chrzcie i Bierzmowaniu Świętem w dniu dzisiejszym odbytem zostało nadane imię Jan, a rodzicami jego chrzestnemi byli wyżej wspo-

¹³ Za pomoc w poszukiwaniach archiwalnych i konsultacje dziękuję Panu Prof. Dariuszowi Tarasiukowi z UMCS w Lublinie. Słowa podziękowania kieruję też do Pana Sławomira Hordejuka, regionalisty, urodzonego w Terespolu.

¹⁴ Ojciec autora monografii, Benedykt Basaraba, syn Iwana, pochodził z Koszoł. Następnie – jak pokazują przeanalizowane dokumenty archiwalne – pracował na służbie w Łomazach. Wkrótce ożenił się z panną ze Studzianki (z którą tamże prowadził gospodarstwo). Po śmierci żony niebawem ożenił się z bogatą (mającą 40 morgów ziemi) wdową z Lubenki. Tutaj przyszedł na świat syn Iwan, któremu nadano imię po dziadku.

mniani Eliasza Basaraba i Marianna Bojarczukowa. Akt ten stawiającemu i świadkom przeczytany i przez Nas podpisany został. Ojciec i świadkowie pisać nie umieją X Ju[lian] Paszkiewicz proboszcz Łomaz.

Akt urodzenia I. W. Bessaraby nr 23 sporządzony 1847 r. w parafii greckokatolickiej w Łomazach – Archiwum Państwowe w Lublinie (AktaUrodz, 1847).

Wymieniony w akcie metrykalnym (z roku 1847) *Benedykt Basaraba* jako ojciec Iwana w dokumencie z roku 1869 występuje już jako *Benedykt Bessaraba*. Taki zapis podany cyrylicą zawiera *Zbiór tabel likwidacyjnych lubelskiej i siedleckiej guberni* (archszyfr 35/168/0/1 Lubenka/gmina Lubenka; 1869/, mianowicie *Бессараба Бенедиктъ сынъ Ивана* (ZbTab, 1869). Istotne jest tutaj filologiczne potwierdzenie przekształcenia pierwotnego (z 1847 r.) zapisu nazwiska *Basaraba* w wariant ros. *Бессараба*. Przytoczony z dokumentu zapis poświadcza zmianę nagłosowej grupy *Ba-* na *Be-* oraz śródgłosowego pojedynczego *-s-* w podwójne *-ss-*. Utrwalone w dokumencie z roku 1869 w zapisie cyrylicą nazwisko ros. *Бессараба* (fonet. *Biessaraba*) będzie już – jak się wydaje – oficjalnym nazwiskiem autora monografii etnograficznej guberni siedleckiej i chersońskiej.

Przedstawiony tekst ma charakter przyczynkarski względem biogramu I. W. Besaraby autora monografii *Materiały dla etnografii guberni siedleckiej* zamieszczonego w *YME*. W artykule autor, posługując się materiałem onomastycznym (głównie z antroponomii polskiej i ukraińskiej) oraz wyzyskując materiał archiwalny, a także przeprowadzając szczegółową analizę filologiczną wymienionej monografii etnograficznej, zaproponował uzupełnienie istniejącego dotychczas w obiegu naukowym biogramu I. W. Bessaraby o dokładne miejsce i datę urodzenia uczonego przełomu XIX i XX ww.

BIBLIOGRAFIA

Źródła

- AktaUrodz, 1847 – Akt urodzenia I. W. Bessaraby. *Archiwum Państwowe w Lublinie*.
<https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/skan/-/skan/325dc819df4706036665df9dc165e68420ab16332d95b2b56e100f53f5b51e60>
- Czyżewski, 2018 – Czyżewski, F. (2018). *Antroponomia pogranicza polsko-wschodniosłowiańskiego w świetle inskrypcji nagrobnych* (Cz. 2. *Słownik imion i wariantów*).
- NazwiskaPol – Nazwiska Polskie. <https://nazwiska-polskie.pl>
- NazwiskaUkr – Рідні. Генеалогічне товариство. <https://ridni.org/index.php>

- Rymut, 1992 – Rymut, K. (1992). Słownik nazwisk wspólnie w Polsce używanych. Wydawca Kazimierz Rymut.
- Rymut Słownik XXI – Rymut, K. *Słownik nazwisk używanych w Polsce na początku XXI wieku opartej na bazie PESEL z 2002 r.* <http://nlp.actaforthe.pl:8080/Nomina/Ndistr?nazwisko=>
- ZbTab, 1869 – Informacje archiwalne na podstawie danych Państwowego Archiwum w Lublinie. <https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/ru/jednostka/-/jednostka/2102545>
- Wikipedia. Polskowola – <https://pl.wikipedia.org/wiki/Polskowola>
- Аркушин – Аркушин, Г. (2013). *Словник прізвищ північно-західної України і суміжних земель*. РВВ „Вежа” Волинського державного університету імені Лесі Українки.
- Transliteracja:** Arkushyn, H. (2013). *Slovník prizvyshch pivnichno-zakhidnoi Ukrainy i sumizhnykh zemel*. RVV „Vezha” Volynskoho derzhavnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky.
- Бессараба, 1903 – Бессараба, И. В. (1903). *Матеріали для етнографіи Сѣдлецкой губернии*.
- Transliteracja:** Bessaraba, I. V. (1903). *Materialy dlia etnografii Sidlets'koi hubernii*.
- Бірыла – Бірыла, М. В. (1969). *Беларуская антрапанімія. 2. Прозвішчыу, утварыня ад апелятыўнай лексікі* (Т. 2.).
- Transliteracja:** Biryła, M. V. (1969). *Belarusaia antrapanimiiia. 2. Prozvishchyu, utvrarynia ad apeliatyvnoi leksiki* (Т. 2.).
- Редько – Редько, Ю. (2007). *Словник сучасних українських прізвищ* (Т. 1). Наукове товариство ім. Шевченка.
- Transliteracja:** Redko, Yu. (2007). *Slovník suchasnykh ukrainskykh prizvyshch* (Т. 1). Naukove tovarystvo im. Shevchenka.
- УМЕ – Русанівський, В., & Тараненко, О. (Ред.). (2000). *Українська мова. Енциклопедія*. Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана.
- Transliteracja:** Rusanivskyi, V., & Taranenko, O. (Red.). (2000). *Ukrainska mova. Entsyklopediia*. Ukrainka entsyklopediia im. M. P. Bazhana.
- Яшкін – Яшкін, І. (2009). *Слоўнік беларускіх імёнаў*. Адукацыя і выхаванне.
- Transliteracja:** Yashkin, I. (2009). *Slovník belaruskikh imenav*. Adukatsyia i vykhavanne.

Literatura

- Buczyński, M. (1967). Wschodniosłowiańskie wpływy językowe w gwarze wsi Huszcza powiat Biała Podlaska. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio F, Nauki Filozoficzne i Humanistyczne*, 22, 223–256.
- Hordejuk, S. (2011). *Kniaże: czasopismo mieszkańców wsi Koszoły*, 2.
- Łesiów, M. (1994). Gwary ukraińskie makroregionu lubelskiego. Z historii badań naukowych. *Roczniki Humanistyczne KUL*, 42, 34–43.

Szudejko, R. (2018). *Monografia gminy Łomazy* (Cz. 1. *Historia wsi, miasta i osady gminnej*; Cz. 2. *Historia miejscowości gminy Łomazy*).

Бессараба, И. В., (1916). *Матеріали для етнографію Херсонської губернії*.

Transliteracja: Bessaraba, I. V., (1916). *Materialy dlia etnografii Khersonskoi hubernii*.

Вербовий, М. (2019). Особливості назв традиційного палива в говірках Криворіжжя. *Rozprawy Komisji Językowej ŁTN*, 67, 351–372.

Transliteracja: Verbovyi, M. (2019). Osoblyvosti nazv tradytsiinoho palyva v hovirkakh Kryvorizhzhia. *Rozprawy Komisji Językowej ŁTN*, 67, 351–372.

Гриценко, П. (2000). Бессараба Іван Венедиктович. В В. Русанівський, & О. Тараненко, (Ред.), (2000). *Українська мова. Енциклопедія* (с. 47). Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана.

Transliteracja: Hrytsenko, P. (2000). Bessaraba Ivan Venedyktovych. W V. Rusaniwskyi, & O. Taranenko, (Red.), (2000). *Ukrainska mova. Entsyklopediia* (s. 47). *Ukrainska entsyklopediia im. M. P. Bazhana*.

Лесів, М. (1997). *Українські говірки у Польщі*. Видавництво „Український Архів”.

Transliteracja: Lesiv, M. (1997). *Ukrainski hovirky u Polshchi*. Vydavnytstvo „Ukrainskyi Arkhiv”.

Contributions to the Biography of Ivan V. Bessaraba, the Author of the Monograph „The Materials for the Ethnography of Siedlce Governorate”

The article addresses the issue of verifying the date and place of birth of Ivan Venedyktovych Bessaraby, an ethnographer from Podlasie. Previous scholarly works (including the Encyclopedia of the Ukrainian Language) generally specify the place and date of birth of the ethnographer from the turn of the 19th and 20th centuries in Podlasie. The author of the article, utilizing 19th-century archival materials (from the State Archive in Lublin), narrows down Ivan V. Bessaraby's date of birth to June 7, 1847 (according to the Gregorian calendar), while the Encyclopedia records his birth as around 1850. The second piece of information being verified is the birthplace previously stated as Łomazy or Koszoły (in the Biała Podlaska district). However, the author of this article concludes from the birth registry that Ivan Bessaraba was born into a Uniate family in the village of Lubenka, which belongs to the Łomazy parish.

Keywords: Slavic dialectology, anthroponymy, biography of Ivan V. Bessaraba.